

збедиле му политичко трајање. Свакако, тема Црвених Кмера наставиће да привлачи пажњу свих објективних истраживача који се буду бавили политичком, економском и друштвеном историјом земаља Трећег света, а ова књига засигурно биће једна од незаобилазних тачака у даљим разматрањима свих тих проблема.

Јован ЧАВОШКИ

Милутин Живковић. *Независна Држава Хрватска у Србији 1941: Усташки режим у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши и Сјеници (април–септембар 1941).*

Београд: Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић“, 2018, 359.

Комплексни политички односи између Републике Хрватске и Републике Србије, рехабилитација бискупа Алоџија Степинца, питање сукцесије, реактуелизовале су и вратиле у јавни дијалог теме из корпуса историје Независне Државе Хрватске. На заинтересованост јавног мњења за ову тему истраживачи су одговорили бројним публикацијама у којима анализирају војне ефективе, злочине, идеологију, положај Српске православне цркве, живот и дело појединих кључних личности и друге теме из овог опуса. Најновији допринос представља књига историчара Милутина Живковића *Независна Држава Хрватска у Србији 1941: Усташки режим у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши и Сјеници (април–септембар 1941)* у издању Друштва историчара Србије „Стојан Новаковић“. Колега Живковић је на 359 страна у пет, по хронолошко-тематском принципу структурираних поглавља анализирао успостављање и деловање усташког режима на територији Прибоја, Пријепоља, Нове Вароши и Сјенице од априла до септембра 1941. године.

У циљу свеобухватније контекстуализације теме аутор, у првом поглављу под насловом „Идеолошка подлога ширењу НДХ“, мапира територију Старог Раса у геополитичким плановима великорхватских идеолога, анализира односе између муслимана и усташког режима и прати писање сарајевске и загребачке штампе о Старом Расу. Усташки режим усвојио је и надоградио политичке пројекте који су настали у 19. веку, а чије су архитекте били Анте Старчевић и Еуген Кватерник, родоначелници Странке права, те Хабзбуршка монархија. Ови планови позивали су се на квази историјске, географске и економске разлоге, представљали простор Старог Раса као „засебну целину“ Босне, и као такву, неодвојиву од НДХ. „Загледани“ према Сарајеву и опијени жељом да буду део заједничке државе са својом браћом преко Дрине, ни домаћи муслимани нису остали имуни на ове планове. Прва делегација муслимана отишла је у Сарајево већ 21. априла 1941, а прва молба за прикључење ове територије НДХ појавила се девет дана касније, те је од овог периода

усташки режим примао бројне депутате и телеграме са оваквим мотивима. Експанзију НДХ на овај простор пратила је пропагандна машинерија ове марионетске творевине. Анализирајући свакодневно писање штампе попут новина *Novi list*, *Hrvatski narod* и *Sarajevski novi list*, аутор је донео закључак да је пропаганда НДХ по овом питању ишла на три нивоа. Први је имао за циљ да прикаже простор Старог Раса као нераскидив део Босне и Херцеговине од античких времена, други је преко анализе стања у међуратном периоду указивао на злостављање муслимана у Краљевини Југославији и трећи је, на дневном нивоу, пратио деловање муслиманских првака.

Као што и сам наслов наговештава, у поглављу „Организација усташког режима“ аутор је извршио историографску реконструкцију доласка и успостављања органа власти НДХ, проширења на Сјенички срез, односа муслимана према окупатору и положаја српског становништва. Крајем априла и почетком маја 1941. трупе НДХ ушле су у Прибој, Пљевље, Пријепоље, Нову Варош, Бродарево, Сјеницу и Нови Пазар. Ово стање није дуго трајало с обзиром да је НДХ, после протеста из Рима, била принуђена да повуче трупе из Пљеваља и Бродарева. Јединице су повучене након немачких наредби и из Новог Пазара и Сјенице, те је НДХ организовала власт у преостала три котара. Упркос чињеници да муслимани нису прихватили идеологију НДХ, овај део популације давао је у већини безрезервну подршку усташким властима. Она се огледала у истицању симбола НДХ и организовању проусташких манифестација. За разлику од муслимана који су постали миљеници нових власти, припадници српског народа били су изложени репресији. Усташки режим забранио је ношење шајкача и опанака, укинуо употребу ћирилице, отпустио све државне службенике српске националности, увео плаћање ушура, одузимао приватну својину и правио спискове за ликвидацију угледних личности.

У трећем поглављу које носи наслов „Устанак – између патриотских побуда, идеолошких тенденција и етничко-верских сукоба“, аутор анализира последице избијања Тринаестојулског устанка у Црној Гори, тј. његов утицај на дешавања у Старом Расу. У јулу 1941, снаге НДХ обуставиле су повлачење војних и цивилних власти из ове области због оружаног устанка у Црној Гори. Пред опасношћу од устаника који су, на иницијативу КПЈ, на територији Старог Раса почели да изводе акције 14. јула, власти НДХ постигле су договор са локалним муслиманима о заједничкој борби. Подељено је оружје муслиманском становништву и доведено појачање, поготову на територију Сјеничког котара који је био угрожен и из правца окупираних Србије и Црне Горе. У другој половини јула распламсала се борба између устаника и снага НДХ, ојачаних муслиманским становништвом на територији Сјеничког котара и Бјелопољског среза. Устаници су нападали оружничке станице и положаје усташке војске. Након оваквих операција усташке власти су покренуле контранападе које је пратила репресија над цивилним становништвом. Највеће борбе одвијале су се на линији Баре–Буђево–Суви, чијим пробијањем је војска НДХ успела да осујети и спречи спајање устаничких маса са својим „колегама по оружју“ из окупираних Ср-

бије. Са истом жестином, како то аутор истиче, водиле су се и борбе у Полимљу. И на овом сектору контранападе снага НДХ и муслиманске милиције пратило је убијање недужних цивила, спаљивање и пљачка имовине и узимање талаца. Аутор у овом делу рада указује и на својеврстан феномен – борбе на северним границама Сјеничког и Нововарошког котара одвијале су се на истим локацијама и са истим актерима и војно-политичким циљевима као и крајем 19. и почетком 20. века. У завршном делу овог поглавља Живковић настоји да квантификује број жртава и претрпљену штету припадника српског народа током јулског устанка. Анализирајући архивске изворе, успео је да попише 628 убијених и 704 рањене особе, 1.773 уништена објекта и 17.147 граа опљачкане стоке.

Садржај четвртог поглавља „Крах управе НДХ у Старом Расу“ представља опис италијанских акција у сламању устанка, успостављања односа између италијанских власти и становништва и повлачења снага НДХ. Ојачане и консолидоване италијанске снаге, у заједници са муслиманско-албанским јединицама са територије Метохије, сломили су устанак брутално и релативно лако, те по први пут изашле на линију која им је гарантована бечким споразумима. Како аутор истиче, уплашен од репресалија, али и вођен опортуним мотивима, део муслимана и хришћана из Старе Рашке приредио је свечан дочек италијанским војницима. У оваквој констелацији, снаге НДХ су постале сувишне и процес повлачења, који је започет у јулу, окончан је до септембра 1941, чиме је завршена владавина ове државе на територији Старог Раса.

У последњем поглављу „Последице усташке управе НДХ и рецидиви њене политике према муслиманима у каснијим фазама рата“, аутор је анализирао последице власти НДХ у Старом Расу и пратио односе Загреба са муслиманским становништвом до окончања Другог светског рата. Анализирајући однос између хришћана и муслимана у периоду од септембра до новембра 1941, потврдио је хипотезу да је током владавине усташког режима „запаљен пожар“ верског сукоба, који ће горети све до завршетка Другог светског рата. Једном успостављени контакти између власти НДХ и муслимана из Старе Рашке нису прекидани и огледали су се у одласку делегација у Загреб и Сарајево, војној сарадњи и прављењу планова за повратак НДХ у Стари Рас.

Аутор је истраживање спровео у свим релевантним архивским установама, а посебну вредност представља, недовољно коришћена у домаћој историографији, грађа из војног архива у Риму. Књига је обogaћена разноврсним научним апаратом, илустративним материјалом, а на самом крају, кроз изабране биографије главних актера ова тема додатно је приближена читаоцима. Стил којим је дело написано у потпуности одудара од устаљеног академског и јасно се уочава тенденција колеге Живковића да негује експозицију која неће бити монотона за нестручну публику. Истраживати историју Другог светског рата представља посебан изазов с обзиром да процеси и појаве настали током овог сукоба и даље изазивају полемике у нашем друштву. Једини начин да се истраживачи изборе са оваквим

изазовима јесте писање емпиријски утемељених и критички интерпретираних радова. Несумњиво је да *Независна Држава Хрватска у Србији 1941: Усташки режим у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши и Сјеници (април-септембар 1941)* представља једну од оваквих публикација.

Раде РИСТАНОВИЋ

*Учитељска школа „Вељко Дугошевић“ Пожаревац,
Летопис школе 1947–1974,
приредила Слободанка Цветковић.
Пожаревац: Историјски архив Пожаревац, 2017, 87.*

„31. август

Учитељска школа 'Вељко Дугошевић' у Пожаревцу, на основу решења Скупштине општине Пожаревац престала је са радом. После доношења Закона о педагошким академијама укинута су све учитељске школе у СР Србији, а у Пожаревцу није предвиђено формирање педагошке академије. Поступак редовне ликвидације школе спровешће привредни суд у Пожаревцу, а документацију школе преузеће на чување Историјски архив у Пожаревцу". Цитирани текст представља последњу белешку записану у *Летопису* Учитељске школе „Вељко Дугошевић“ из Пожаревца, која је радила пуних двадесет седам година, односно од 28. јула 1947, када је основана Одлуком Министарства просвете Народне Републике Србије, коју је тада потписала Митра Митровић, прва жена министар просвете на овим просторима, до већ поменутог августовског дана 1974. године. Првог септембра 1974. ученици Учитељске школе „Вељко Дугошевић“ из Пожаревца нису дошли на наставу јер је одлуком просветних власти, а у складу са новом политиком трансформисања средњих учитељских школа у педагошке академије, школа у Пожаревцу препозната и означена као она која нема потенцијал да се ухвати у коштац са захтевима времена које долази.

Публикација под називом *Учитељска школа „Вељко Дугошевић“ Пожаревац. Летопис школе 1947–1974.* могла је бити још једно у низу издања која често називамо „пригодним“. Могла је, али није. Све заслуге припадају њеном талентованом приређивачу Слободанки Цветковић, која је пре свега знала „да одабере“ историјски извор који је затим врло добро позиционирала између две одлично написане уводне целине: Предговора приређивача и О приређеном издању и Регистра. Ипак, у случају ове публикације не ради се само о добро структурираном тексту. Рад Слободанке Цветковић представља одличан пример добро приређеног историјског извора који „дише“ и заједно са уводним текстовима представља не само поново исписану